

Het theologisch ambacht in de begeleiding bij verlies.

Interview met R.Ruard Ganzevoort door Marc Rietveld

Tussentijds 18, 2010, 18-20.

Geconfronteerd met verlies merken mensen vaak dat zij zich machteloos voelen in hoe de werkelijkheid zich aan hen voordoet. Hun oude antwoorden schieten tekort. GV-ers beseffen dit en geven hun cliënten de ruimte om te zoeken naar nieuwe betekenissen, waarmee zij een nieuw hoofdstuk aan hun levensverhaal kunnen toevoegen. Veel GV-ers weten daarbij niet wat zij zouden kunnen met klassieke theologische stellingnames. Liever stellen zij zich voor dat zij 'present' zijn en steun bieden als hun cliënten zich een weg zoeken door de pijn en het verdriet.

De redactie sprak met Ruard Ganzevoort, hoogleraar Praktische Theologie aan de VU. Professor Ganzevoort houdt zich bezig met hoe mensen betekenis zoeken en geven aan hun eigen leven, en welke rol de eigen traditie daarin speelt. Volgens hem kunnen juist de oude theologische posities een belangrijke rol spelen bij het zoeken naar betekenis. Hij stelt dat de unieke meerwaarde van geestelijk verzorgers juist in hun *theologisch ambacht* ligt: doordat zij de verhalen en dilemma's uit de tradities kennen en hun betekenis voor mensen, kunnen zij mensen begeleiden als zij op zoek zijn naar nieuwe betekenissen, naar grip op het eigen leven.

Wij vroegen Ruard toe te lichten hoe dit werkt bij rouw en verlies, het thema van deze *Tussentijds*. Wat betekent zijn visie dat theologische uitspraken in de klassieke theodicee eigenlijk coping strategieën zijn om met rouw om te gaan? Hoe kan de GV-er deze gebruiken in het begeleiden van mensen die worstelen met een groot verlies?

Existentiële crisis

Bij lijden en rouw kunnen mensen in een existentiële crisis terecht komen, als zij het vertrouwen verliezen in één of meer van drie aannames die houvast geven in het leven. Ten eerste is dat de aanname dat de wereld betrouwbaar en geordend is, zodat je je kan voorbereiden op wat er gebeurt. Ten tweede de aanname dat andere mensen ons in principe welgezind zijn, en dat je hen dus kan vertrouwen. Ten derde de aanname dat je als mens de moeite waard bent. Als bij verlies één of meer van deze pijlers in ons denken instort, komen we in het uiterste geval in een psychiatrisch ziektebeeld terecht. Bij schizofrenie of het borderlinesyndroom is dat het vertrouwen dat de wereld geordend is. Bij

paranoia het vertrouwen in de welwillendheid van de ander en bij depressie het vertrouwen in de eigen waarde.

De klassieke theodicee is een theologische verwoording van hetzelfde dilemma. Daar gaat het om de aannames dat God almachtig is en dat Hij liefdevol en rechtvaardig is. Hoe kan er dan kwaad in de wereld zijn? Dat zal dan mogelijk aan de mens liggen en daarmee staat het vertrouwen in onze eigen waarde onder druk. Een andere oplossing kan zijn dat God wel goed is, maar niet almachtig. Of Hij is wel almachtig, maar hoe het met zijn goedheid zit, gaat ons verstand te boven. In het boek Job kom je deze problematiek al op het scherpst van de snede tegen en het is altijd een kernstuk van de theologie gebleven.

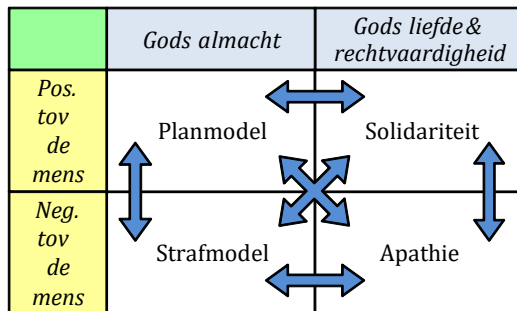
In een rouwproces is het voor mensen de vraag hoe ze hun eigen verhaal weer verder kunnen vertellen binnen deze drie aannames. Eén van deze drie pijlers kan dan problematisch worden. Welke pijler dat is hangt natuurlijk af van iemands persoonlijkheid, maar zeker ook van de traditie waarin iemand is opgegroeid. Voor orthodox-protestanten staat Gods almacht vaak buiten kijf, en ook aan Gods welwillendheid zullen zij niet zo snel twijfelen; daarom hebben zij vaak de neiging de schuld bij zichzelf te zoeken. In andere tradities wordt eerder aan Gods almacht getwijfeld, zoals in het bekende boekje van Harold Kushner, 'Als het kwaad goede mensen treft'. Bij moslimstudenten valt op dat zij vaak uitgaan van de goedheid van de mens, en zich afvragen wat God zou kunnen bedoelen met wat ons overkomt. Verder maakt het voor de reactie van mensen natuurlijk ook uit wat het is waardoor zij getroffen zijn. Bij een natuurramp zullen mensen eerder problemen hebben met de betrouwbaarheid van de wereld ofwel met Gods almacht. Bij een misdaad zal sneller getwijfeld worden aan de welwillendheid van de mensen om ons heen ofwel aan Gods liefde. En bij vroege trauma's is er veel onzekerheid over de eigen waarde ofwel aan de goedheid van de mens.

Diagnostiek

In de begeleiding van mensen kunnen geestelijk verzorgers de oude theodicee gebruiken als een diagnostisch instrument. Zij kunnen hiermee in beeld krijgen waar mensen vast lopen en in welke hoek hun vragen zitten. Niet om vervolgens een antwoord te geven, maar om mensen te helpen beweging te krijgen in het verhaal dat zij over zichzelf vertellen. Mensen zoeken geen hulp omdat ze problemen hebben, maar omdat ze geen oplossingen zien. Als mensen weer ruimte en beweging voelen in het eigen verhaal, kunnen zij zelf weer verder zoeken naar hun weg.

Het is daarbij nodig om te zoeken naar waar mensen vast zitten in hun reflectie op het eigen leven en waar ze misschien zouden kunnen bewegen in het eigen verhaal. Vanuit het dilemma van de theodicee zijn vier benaderingen mogelijk, die afhankelijk zijn van een accent op Gods almacht dan wel op Gods liefde en rechtvaardigheid enerzijds en van een positief en negatieve kijk op de mens anderzijds. Dit leidt tot de volgende vier modellen (zie ook de illustratie):

1. *God is almachtig en er is een negatieve houding ten opzichte van de mens:* kwade dingen gebeuren omdat wij iets fout hebben gedaan. Dit is het *strafmodel*. De kracht van dit model als coping strategie is dat het veel nadruk legt op de zinvolle ordening van de wereld. Het suggereert bovendien dat je zelf invloed hebt: als je een volgende keer anders handelt, zal de straf niet volgen. Dit denken kom je bijvoorbeeld tegen in de reactie van sommige mensen als zij horen over verkrachtingen: 'Dan had ze zich ook maar fatsoenlijk moeten aankleden!' Of in de mening van omstanders als iemand dronken tegen een boom is gereden.
2. *God is almachtig en de mens wordt positief bejegend:* kwade dingen gebeuren omdat wij daar iets moeten leren. Dit is het *pedagogische* of *planmodel*. Alles wat gebeurt heeft een zin, misschien niet direct voor ons, dan toch voor anderen. Deze copingstrategie kom je in allerlei vormen tegen, variërend van de gedachte van Nietzsche dat je sterker wordt van alles waar je niet aan dood gaat, tot de overtuiging in de New Age beweging dat je ziel een bepaald leven heeft gekozen omdat zij daarin iets te leren heeft. Ook bij veel evangelicals is dit model geliefd. De kracht van deze copingstrategie is dat deze structuur biedt en een positieve duiding van wat we meemaken. Maar zij heeft ook veel beperkingen, vooral omdat het de diepte van veel leed lijkt te veronachtzamen. Hoe kun je ooit Auschwitz in een zinvol 'plan' passen?
3. *God is liefdevol en de mens wordt positief bejegend:* als kwade dingen gebeuren, dan is God nabij. Dit is het verhaal van de *solidariteit*. In nood leer je je vrienden kennen, mag je terugvallen op de ander. In deze copingstrategie zitten de minste angels, maar zij roept wel de vraag op in hoeverre ze een antwoord biedt op de vraag van het lijden. Wat heb je aan een God die aan jouw kant staat, maar die tot niets in staat is? Binnen de vrijzinnigheid kom je dit model en het bijbehorende dilemma veel tegen.
4. *God is rechtvaardig en er is een negatieve houding tegenover de mens:* als kwade dingen gebeuren, dan staat God hier buiten. Het verhaal van de apathie. Als copingstrategie kan dit helpen omdat het helpt jezelf niet te kwellen met allerlei vragen. Zeker bij gelovige mensen kan dit een voordeel zijn: als zij een persoonlijke crisis doormaken, komt daar tenminste niet nog een geloofscrisis bij. Ruard Ganzevoort noemt het voorbeeld van iemand wiens zoontje was misbruikt: de man was heel gelovig, maar legde geen relatie tussen het kwaad dat zijn kind was aangedaan en zijn geloof, God had daar niets mee te maken.

De GV-er kan deze vier modellen gebruiken. De vraag is dan niet welk model juist is, maar hoe iemand ertoe komt om een bepaalde copingstrategie te kiezen. Hoe heilzaam is die strategie, en welke valkuilen zijn er? En als er valkuilen zijn, hoe kan je iemand helpen om te bewegen in een richting die heilzamer is? Als iemand bijvoorbeeld het strafmodel volgt en daarin bekneld raakt, is een beweging in de richting van planmodel denkbaar. Of naar de apathie. De route naar de solidariteit is dan het lastigst, omdat er dan zowel in het denken over de mens als over God en de wereld iets zou moeten verschuiven.

In de begeleiding van zijn cliënt onderzoekt de GV-er welke van de pijlers misschien in beweging kan komen. Als de soevereiniteit van God onaantastbaar is, kun je mogelijk met de andere pijler schuiven. Dit doe je door vragen te stellen, met name naar wat de copingstrategie oplevert. Helpt deze in het op de rails krijgen en houden van het eigen leven? Iedereen heeft de neiging om een bepaald model als standaard strategie in te zetten. Afhankelijk van de situatie kan het echter verstandig zijn om een andere insteek te kiezen. Waar het om gaat is dat mensen dichter bij zichzelf, bij andere mensen, het leven komen. In theologische termen: dat ze dichter bij God komen. Alles wat hen daarvan afbrengt, behoeft aandacht. Hier ligt een specifieke verantwoordelijkheid van de geestelijk verzorger.

Beroepsidentiteit

Dit is het eigenlijke vak van de GV-er: diagnosticeren hoe mensen omgaan met wat ze meemaken en routes helpen zoeken om verder te komen. GV-ers zouden daarom heel actief moeten zijn in het beoefenen van het theologische ambacht. Dat houdt in dat zij in de verhalen van mensen zoeken naar de theologische vragen die daarin (opnieuw) worden, deze te erkennen, te expliciteren, daarover te reflecteren en vervolgens te laten zien welke wegen begaanbaar zijn.

Dit is ook de kern van de beroepsidentiteit van de geestelijke verzorger. Nu wordt de legitimatie van het vak vaak gekoppeld aan het ambt of aan het innemen van de vrijplaats. Maar daarmee plaatst de geestelijk verzorger zich aan de zijlijn en maakt hij zich heel kwetsbaar. Het is nodig om een communicateerbare beroepsidentiteit te hebben om jezelf te profileren ten opzichte van de andere disciplines. Je moet kunnen vertellen wat je aan het doen bent. De presentietheorie is daarbij onvoldoende, die is bovendien niet

specifiek voor geestelijk verzorgers. De bijzondere meerwaarde van de geestelijk verzorger is dat hij de verhalen en tradities kent waarin mensen leven, dat hij doorziet hoe mensen hierin hun weg zoeken en dat hij hen daarin kan begeleiden. Veel geestelijk verzorgers doen dit intuïtief goed, maar deinzen ervoor terug hun aanpak expliciet te maken. Gelukkig is er een kentering gaande, zowel bij geestelijk verzorgers als in het veld waarin zij werken. Het belang van de ondersteuning van mensen in het zoeken naar betekenis en zin wordt steeds meer onderkend. Prof. Ganzevoort roept de GV-er daarom op om zich te profileren als theoloog, als specialist in de zoektocht naar de geesteswetenschappelijke interpretatie van het leven.